

Б. І. Пишк,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7930-0791>

У. Я. Грудзевич,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0243-7957>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.34

ЗМІНИ У ФІНАНСОВІЙ ПОВЕДІНЦІ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

B. Pshyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

U. Grudzevuch,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

CHANGES IN THE FINANCIAL BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS UNDER THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

У статті виявлено та проведено аналіз сучасних змін у фінансовій поведінці домогосподарств в Україні з огляду на вплив сучасних тенденцій цифрової економіки. Аргументовано поступовий перехід домогосподарств на цифровий стиль життя, використовуючи при цьому сучасні інформаційні технології, банкомати, термінали, мобільні пристрої та застосунки, широко використовуючи їх технічні можливості. Сучасні цифрові технології, використовуючись у повсякденному житті громадян, визначають напрями зміни їх фінансової поведінки, формуючи технічне підґрунтя щодо використання конкретних технологій та інструментарію для прийняття фінансових рішень.

Результати аналізу середньомісячних витрат домогосподарств, динаміки операцій із платіжними картками та мікрокредитування засвідчили зростаючий інтерес домогосподарств до використання цифрових технологій в управлінні особистими фінансами та самостійного здійснення фінансових операцій на базі їх використання. Виявлено, що упродовж двох останніх років у фінансовій поведінці домогосподарств, яка характеризується пасивною з огляду на умови воєнного стану, яскраво проявляються аспекти благодійності. Це пов'язано з необхідністю фінансової підтримки Збройних сил України, відбудову міст і сіл, відновлення інфраструктури. Аналіз засвідчив зростання популярності цифрових технологій у благодійній діяльності та залучення з їх допомогою більшої кількості донорів незалежно від місцезнаходження, матеріального чи соціального статусу.

Проведений аналіз зміни фінансової поведінки домогосподарств в умовах розвитку цифрової економіки в Україні дав змогу виявити такі основні тенденції цього процесу: поступове зниження обсягу готівкових операцій та активне поширення безготівкових розрахунків серед громадян; надання переваги дистанційному формату фінансового обслуговування; поступове зростання рівня індивідуалізації споживання фінансових продуктів; зростаюче охоплення цифровими та фінансовими технологіями значної кількості людей за демографічною, соціальною та територіальною ознаками; активізація та зростання обсягів онлайн-кредитування домогосподарств; застосування сучасних програмних продуктів в управлінні особистими фінансами, реалізації депозитної та інвестиційної активності; розширення сфери застосування цифрових технологій у сфері благодійності.

The article identifies and analyzes modern changes in the financial behavior of households in Ukraine, taking into account the influence of modern trends in the digital economy. The gradual transition of households to a digital lifestyle is argued, while using modern information technologies, ATMs, terminals, mobile devices and applications, making extensive use of their technical capabilities. Modern digital technologies, used in the

everyday life of citizens, determine the direction of changes in their financial behavior, forming a technical basis for the use of specific technologies and tools for making financial decisions.

The results of the analysis of the average monthly expenses of households, the dynamics of transactions with payment cards and microcredits have shown the growing interest of households in the use of digital technologies in the management of personal finances and the independent implementation of financial transactions based on their use. It was found that during the last two years, the financial behavior of households, which is characterized by passiveness in view of the conditions of martial law, clearly shows the aspects of charity. This is related to the need for financial support of the Armed Forces of Ukraine, the reconstruction of cities and villages, and the restoration of infrastructure. The analysis proved the growing popularity of digital technologies in charitable activities and attracting more donors with their help, regardless of location, material or social status.

The analysis of changes in the financial behavior of households in the context of the development of the digital economy in Ukraine made it possible to identify the following main trends of this process: a gradual decrease in the volume of cash transactions and the active spread of non-cash payments among citizens; giving preference to the remote format of financial services; gradual increase in the level of individualization of the consumption of financial products; the increasing coverage of digital and financial technologies by a significant number of people according to demographic, social and territorial characteristics; activation and growth of online lending to households; the use of modern software products in the management of personal finances, implementation of deposit and investment activities; expanding the scope of application of digital technologies in the field of charity.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, благодійність, домогосподарства, онлайн-інвестування, онлайн-кредитування, фінансова поведінка домогосподарств, фінансові технології, цифрова економіка.

Key words: cashless payments, charity, households, online investing, online lending, financial behavior of households, financial technologies, digital economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з мегатенденцій сьогодення, яка охоплює та пронизує практично усі сфери суспільної діяльності, є динамічний розвиток та поширення цифрових технологій. Причому вона торкнулася не лише великих суб'єктів господарювання та фінансово-кредитних установ, які прагнуть підвищити рівень власної конкурентоспроможності та ефективності діяльності на базі активного застосування цифрових інновацій, а й позначилася на фінансовій поведінці усіх без винятку економічних агентів,

Особливо відчули вплив цифрових трансформацій домогосподарства, які є інституційною складовою економіки, що виконує функцію забезпечення суспільного розвитку, від їхньої здатності відстежувати інновації у цифровому просторі, передбачати їх розвиток та вміння застосовувати при прийнятті фінансових рішень, безперечно залежить не лише рівень їх добробуту, але й перебіг соціально-економічних процесів у суспільстві та стійкість фінансової системи держави загалом. З іншого боку, сучасні цифрові технології не лише використовуються у повсякденному житті громадян, а й визначають напрями зміни їх фінансової поведінки, формуючи технічне підґрунтя щодо використання конкретних технологій та інструментарію для прийняття фінансових рішень, а також характер їх взаємодії з іншими економічними суб'єктами. Тому дослідження фінансової поведінки домогосподарств є актуальним і своєчасним науковим напрямом з огляду не лише на загострення умов зовнішнього та внутрішнього середовища, поглиблення фінансової нестабільності чи прояву різного роду негативних чинників, а й тенденцій розвитку цифрової економіки в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасних публікаціях широко висвітлюються наукові здобутки у сфері дослідження сучасної проблематики фінансів та фінансової поведінки домогосподарств. Цим питанням присвячено праці таких українських та зарубіжних вчених як Боді З., Зварич М.С., Качула С.В., Кейнс Дж., Кириленко О.П., Кізіма Т.О., Мертон Р., Лисяк Л.В., Панчишин С.М., Фернандес Д., Хікс Дж., Шарп У., Ясинська Н.А та ін. Питання ролі цифрових технологій у процесі надання домогосподарствам фінансових послуг є предметом досліджень Дубини М.В., Міщенко В.І., Науменкової С.В., Пантелєєвої Н.М., Попело О.В., Сантосо В., Сукади М., Холяк Н.І. Незважаючи на значну кількість праць вітчизняних і закордонних вчених із зазначеної проблематики, питання впливу тенденцій цифрової економіки на фінансову поведінку домогосподарств потребує подальшого більш ретельного вивчення та глибокого аналізу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою цієї статті є здійснення аналізу сучасних змін у фінансовій поведінці домогосподарств в Україні з огляду на вплив сучасних тенденцій цифрової економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На даний час досить успішними в плані соціально-економічного розвитку є ті країни, які сформуливали та продовжують впроваджувати принципи людиноцентричної економіки, спрямованої на задоволення потреб усіх

Таблиця 1. Обсяги середніх місячних витрат на одне домогосподарство в Україні та їх структура у 2011, 2016 та 2021 роках

Стаття витрат	2011	2016	2021
Середні витрати за місяць у розрахунку на одне домогосподарство	3458,0 грн / 100%	5720,4 грн / 100%	11243,4 грн / 100%
<i>Структура, %</i>			
<i>Споживчі сукупні витрати</i>	<i>90,1</i>	<i>93,2</i>	<i>91,3</i>
продукти харчування та безалкогольні напої	51,3	49,8	45,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	2,9	3,0
непродовольчі товари та послуги	35,4	40,5	42,4
в тому числі			
одяг і взуття	5,7	5,6	4,8
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,6	16,0	15,2
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,2	1,7	2,2
охорона здоров'я	3,2	4,2	4,7
транспорт	4,0	3,6	4,5
зв'язок	2,6	2,3	3,4
відпочинок і культура	1,9	1,4	1,7
освіта	1,3	1,0	1,0
ресторани та готелі	2,5	2,2	1,8
різні товари і послуги	2,4	2,5	3,1
<i>Неспоживчі сукупні витрати</i>	<i>9,9</i>	<i>6,8</i>	<i>8,7</i>

Джерело: Держстат України [3].

без винятку індивідів та забезпечення на цій основі добробуту у суспільстві. Проте досягнення цієї надзвичайно важливої та непростої цілі потребує ефективних рішень з накопичення, витрачання та інвестування ресурсів, якими вони розпоряджаються. Все це викликає значний науковий і практичний інтерес до дослідження моделей їхньої фінансової поведінки, яка охоплює найрізноманітніші види і напрями фінансової активності та пов'язана з формуванням, перерозподілом, інвестуванням та споживанням наявних у домогосподарств ресурсів задля досягнення поставлених цілей.

На думку Леонова В.В., Качули С.В., Лисяк Л.В. та Терещенко Т.Є., доцільно виокремити такі види фінансової поведінки як дохідну, заощаджувальну, нагромаджувальну, кредитну, інвестиційну, страхову, споживчу, фіскальну, доброчинну [1, с. 110; 2]. Закономірно, що впродовж життєвого циклу домогосподарства його фінансовий стан змінюється. Вибір однієї чи декількох з перелічених різновидів фінансової поведінки буде зроблено, виходячи, насамперед, з фінансового стану конкретного домогосподарства, а також залежить від багатьох чинників економічного та інституційного середовища, низки наявних умов та особливостей, з урахуванням яких приймаються фінансові рішення.

Так, нині спостерігається підвищення рівня ризиків та небезпек в Україні, поява яких передусім зумовлена веденням активних військових дій на території нашої країни та значними руйнуваннями та втратами. Будучи учасниками різних відносин у сфері економічної діяльності, зокрема й тих, що реалізуються на фінансовому та інших ринках, домогосподарства є особливо схильними до цих ризиків, оскільки їхня фінансова поведінка впливає на перебіг різних соціально-економічних процесів в державі та стан функціонування інших економіч-

них суб'єктів. З іншого боку, на фінансову поведінку домогосподарств, особливо впродовж останніх років, активно впливають тенденції розвитку цифрової економіки, поширення та застосування сучасних цифрових технологій, які використовуються ними у процесі прийняття фінансових рішень. Завдяки їм полегшується доступ до фінансових продуктів, прискорюється момент прийняття фінансових рішень, а відтак — призводить посилення існуючих та появи нових ризиків, що позначається на процесах прийнятті ключових рішень та зміні характеру фінансової поведінки домогосподарств.

Вплив цифрової економіки відображається передусім на структурі сукупних витрат домогосподарств (табл. 1). Звідси видно, що найбільшу частку у середній загальній сумі витрат, яку здійснює одне українське домогосподарство впродовж місяця, займають витрати на продукти харчування та безалкогольні напої. Проте вона зазнає поступового скорочення (з 51,3 у 2011 році до 45,9% у 2021 році) на користь зростання частки витрат на непродовольчі товари і послуги — з 35,4 до 42,4% за аналогічний період та неспоживчих сукупних витрат, яка у 2021 році склала 8,7% проти 6,8% у 2016 році.

Зазначена тенденція є характерною саме для цифрової економіки, оскільки на фоні зменшення вартості послуг, що надаються через всесвітню мережу, стрімко зростає їх кількість та обсяг. У зв'язку з цим зросла частка витрат на зв'язок (з 2,6 до 3,4%) та витрат на різні товари і послуги (з 2,4 до 3,1%), зокрема й в частині підключення до мережі Інтернет та придбання необхідного обладнання. Досить помітною у структурі сукупних витрат є тенденція зростання витрат на оплату комунальних послуг - з 9,6 до 15,2% за 2011—2021 роки, викликана в останні роки коронавірусною пандемією, що також у відповідний спосіб сприяло поширенню цифровізації серед населення та її впливу на фінансову поведінку домогосподарств.

На даний час в Україні та у світі спостерігається активний прояв тенденцій цифрової економіки, які насамперед проявляються у появі різного роду інновацій та стрімкому поширенні інформаційних технологій, зокрема у фінансовій сфері. Сьогодні українське населення особливо активно користується платіжними картками, банкоматами, терміналами самообслуговування, мобільними застосунками, що не потребує прямих контактів із працівниками фінансових установ та дає змогу самостійно, здійснювати фінансові операції, зокрема й безготівкові розрахунки. Причому, популярність цих пристроїв дедалі зростає з огляду на прискорення процесу обслуговування.

В умовах сьогодення домогосподарства України активно користуються такими технологіями інтернет-

банкінг, мобільний банкінг, які з плином часу охоплюють дедалі більшу кількість користувачів з огляду на розширення можливості доступу до мережі Інтернет. Якщо у 2018 році частка інтернет-користувачів в Україні становила 58%, то у 2022 році сягнула рівня майже 72% [4]. Така динаміка викликана не лише динамічним розвитком тенденцій цифрової економіки, а й коронавірусною пандемією COVID-19 та військовою агресією росії проти України. Усе це призвело до зростання популярності мережі Інтернет, потреби у постійному моніторингу новин (у т.ч. й фінансових), а також застосування альтернативних каналів доступу до фінансових послуг та комунікації з фінансовими установами (наприклад, Google Hangouts, Facebook Messenger).

В умовах стрімкого розвитку цифрової економіки як домінуючої тенденції не лише в Україні, а й у цілому світі, одним із ключових та практично безальтернативним напрямом модернізації вітчизняної банківської системи є розвиток технологій безготівкових розрахунків. На жаль, їх розвиток та здійснюється в часі повномасштабної війни російської федерації проти України та введення у нашої державі з 24.02.2022 року воєнного стану, який триває до нині. Упродовж цього часу, незважаючи на бойові дії, ракетний терор та обмеження електропостачання, українці продовжували активно використовувати платіжні картки для безготівкових розрахунків, про що свідчить офіційна статистика. Кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за 2022 рік становила 5 599,2 млн, а їхня загальна сума — 5 058,2 млрд грн. Це на 1,4% більше за кількістю та на 40,5% за сумою, ніж за аналогічний період довоєнного 2021 року. В Україні та за кордоном здійснено 5 194,4 млн безготівкових операцій на суму 3 443,9 млрд грн. Це більше на 4,1% за кількістю та на 56,9% за сумою порівняно з травнем — груднем 2021 року. А загалом, попри війну, більшість операцій з використанням платіжних карток в Україні були безготівковими. Так у 2022 році частка безготівкових операцій із використанням платіжних карток за сумою зросла на 9% порівняно із 2021 роком і становила 69% у загальній сумі операцій із платіжними картками в Україні [5]. Така позитивна динаміка переконливо засвідчує не лише стабільність функціонування платіжної інфраструктури та надійне обслуговування операцій населення із платіжними картками в умовах ракетних обстрілів та енергетичного терору з боку рашистів, а й зростання рівня фінансової грамотності та довіри українських громадян до безготівкових розрахунків навіть в умовах війни.

Найбільше при здійсненні безготівкових операцій в Україні припало за кількістю на операції у торговельній мережі — 52%. У 2022 році було здійснено 2,5 млрд таких операцій, а на їхню загальну суму припадало 23,1% від усіх безготівкових операцій. Порівняно з аналогічним періодом 2021 року кількість таких операцій знизилась на 4,2%, проте в сумі вона зросла на 20,3%. На оплату товарів і послуг в мережі Інтернет припадало 491 млрд грн, що становило майже шосту частину від загального обсягу безготівкових розрахунків, а їхня частка за кількістю становила більше чверті — 27%. А за сумою найбільша частка операцій (58,3%) припадала на перекази між картками, тоді як кількість таких транзакцій становила лише 15,6% [6, с. 22]. Водночас

за сумою перекази з картки на картку зросли більш ніж на 90% порівняно з аналогічним періодом 2021 року, що зумовлено активною підтримкою громадянами не лише один одного, а й Збройних сил України.

Ще одним із трендів, що характеризує вплив цифрової економіки на фінансову поведінку домогосподарств, є надання ними переваги здійсненню в режимі онлайн депозитних, інвестиційних та інших операцій. З початку пандемії зросла потреба в діджиталізації банків, а саме підвищення рівня розвитку цифрових каналів та електронних сервісів для просування банківських продуктів і послуг. Підтвердженням цього є успішне функціонування в Україні цифрових банків (необанків), які діють без фізичних відділень і на підставі ліцензій традиційних банків. Серед них яскравим прикладом Monobank (ліцензія АТ "Універсалбанк"), НЕОБАНК (ліцензія АТ "АКБ "Конкорд"), О.Банк (ліцензія АТ "Ідея Банк"), Izipbank (ліцензія АТ "ТАСКОМБАНК") та низка інших.

Українці продовжують активно переходити на цифровий стиль життя, усе більше використовуючи мобільні пристрої та їхні нові функціональні можливості. Так, у 2022 році серед TOP-20 найбільш використовуваних мобільних додатків, пропонованих фінансово-кредитними установами для своїх клієнтів, були додатки "Privat24" та "Monobank" [7]. Про зростання цифрової активності домогосподарств свідчить зростаюча популярність застосунку "Дія", який дає можливість перевести у цифровий формат низку взаємодій держави зі своїми громадянами. Про майбутнє розвитку використання фінансових технологій та цифрових інновацій свідчать прогнози дані, наведені у табл. 2, згідно яких загальні їх обсяги зростуть до рівня 17408 та 22697 млрд дол. США впродовж 2023—2025 років, серед яких найбільшу частку займатимуть цифрові безготівкові платежі, яка становитиме 50,9% та 47,2% відповідно. Але разом з тим, прогнозується збільшення частки операцій з необанкінгу — з 32,1% до 36,3% на тлі скорочення питомої ваги цифрових платежів, цифрових інвестицій та альтернативного кредитування.

Ще одним із трендів цифрової економіки, який впливає на зміну фінансової поведінки домогосподарств є використання останніми відповідних програм та мобільних застосунків, розроблених фінтех-компаніями, для управління персональними фінансами чи сімейним бюджетом [10, С. 108]. Прикладами таких продуктів належать, зокрема, Bills Monitor, Buddy: Budget & Save Money, DomEconom, Gubadoo, Goodbudget, Expensify, HomeBank, Moneygraph+, Monefy, Money Manager, Money Lover, Splittable, Spendee, YNAB, Wallet та ін.). Ці програмні продукти виконують роль персональних фінансових помічників: надають докладний звіт за доходами і витратами, допомагають дотримуватися плану видатків на місяць, нагадують про регулярні платежі та аналізують чеки, дозволяють розподіляти витрати за статтями за певні періоди та здійснювати бюджетування та заощаджень, зокрема й формують пропозиції щодо варіантів їх інвестування. Використання зазначених продуктів дозволяє домогосподарствам приймати рішення щодо сімейного бюджету, не звертаючись до фінансових консультантів.

Результатом суттєвого прориву у сфері цифровізації фінансових послуг є поява онлайн-кредитування, вико-

Таблиця 2. Прогнозні обсяги операцій з використанням фінансових технологій у глобальному вимірі, млрд. доларів США

Види операцій	2023		2024		2025	
	сума	частка	сума	частка	сума	частка
Цифрові платежі	8862	50,9	9795	48,5	10715	47,2
Необанкінг	5584	32,1	7051	34,9	8250	36,3
Цифрові інвестиції	2601	14,9	2982	14,7	3353	14,8
Альтернативне кредитування	361	2,1	374	1,9	379	1,7
Разом	17408	100	20202	100	22697	100

Джерело: таблицю складено на основі даних [8; 9].

ристання якого створює умови зручності, швидкості та доступності кредитного фінансування для клієнтів, передусім домогосподарств. Неабияка популярність цього продукту у всьому світі забезпечується завдяки розвитку інформаційних технологій та поширенню інтернету. Чимало фінансових експертів впевнені у тому, що це майбутнє кредитних операцій, а відтак продовжують вдосконалювати наявні та створювати нові техніки й інструменти для забезпечення зручності та ефективності цього процесу. Ця тенденція останнім часом поширюється в Україні, про що свідчить широка пропозиція даного продукту домогосподарствам з боку банків, кредитних спілок, фінансових компаній, а також поява низки сервісів онлайн-кредитування (зокрема Moneyveo, MyCredit, MILOAN, Dinero та ін.) [11]. Від традиційних банківських позик онлайн-кредити відрізняються поданням мінімального обсягу інформації та документів, а також відсутністю потреби підтверджувати свій легальний рівень доходів. До того ж, у практиці є чимало випадків, коли кошти надаються тим категоріям позичальників, яким уже було відмовлено в отримання кредиту: особам з негативною кредитною історією, безробітним, пенсіонерам, студентам. Усе це зумовлює стрімке зростання популярності цієї послуги серед споживачів.

Проведений аналіз засвідчив поступове зниження обсягу заборгованості мікрокредитами, наданими мікрофінансовими організаціями (МФО). Якщо у третьому кварталі 2021 року значення даного показника було зафіксовано на рівні 15,6 млрд грн, то на кінець другого кварталу 2022 року воно знизилось до 10,7 млрд грн, або майже на 47% (табл. 3). А середня сума онлайн-кредиту знизилась майже на 40% порівняно з попереднім кварталом і складала 3650 грн проти 5079 грн. Основною причиною, що викликала такі зміни, було повномасштабне вторгнення росії в Україну, внаслідок чого уповільнено кредитну активність зазначених організацій.

Останнім часом інновації у сфері фінансових технологій змінили ландшафт онлайн-кредитів, пропонуючи клієнтам нові можливості, зокрема: платформи P2P, (які забезпечують безпосередній контакт кредитора і позичальника, сприяючи зниженню операційних витрат та пропозиції конкурентних процентних ставок, пошуку гнучких та доступних кредитних рішень); індивідуалізація кредитів (що передбачає врахування індивідуальних потреб та обставин позичальника, забезпечуючи при цьому комфортні умови погашення та уникнення небажаних фінансових наслідків); мобільні додатки та інструменти управління (можливість для клієнтів у режимі 24/7 відстежувати свої платежі, розраховувати доступні суми, отримувати необхідну інформацію про кредитні угоди задля полегшення процесу і вчасного погашення кредиту); безпека та захист даних (шляхом використання сучасних технологій шифрування, авторизації та захисту від випадків шахрайств).

Попри наявні переваги існують й певні обмеження та проблеми, пов'язані з онлайн-кредитуванням. Так, основними обмеженнями є вікові та географічні обмеження для користування кредитами і платіжними картками, лімітування максимальної суми кредиту для різних категорій клієнтів, а також відсутність можливості особистого контакту з фахівцями кредитора, що може ускладнити процес кредитування або привести до певних помилок. А проблеми онлайн-кредитування можуть проявитися у небезпеці стороннього втручання зловмисників в процес кредитування, відсутності особистого підходу до клієнтів з огляду на автоматизовану взаємодію та можливість неврахування специфічних обставин позичальника, а через ризик шахрайства при використанні чужих персональних даних для отримання кредиту.

Для уникнення подібних проблем фінансова поведінка домогосподарств повинна бути виваженою та передбачати ретельне вивчення власних фінансових потреб та можливостей, умов кредитування і ділової репутації кредитора. У випадку отримання онлайн-кредиту слід контролювати повноту і своєчасність його погашення. З іншого боку, необхідно слідкувати за сучасними технологіями та продуктами у сфері онлайн-кредитування, бути обізнаним щодо виникнення можливих сценаріїв та прояву ризиків в ході даного процесу, а також застосовувати сучасні технології та методи захисту персональних даних, таких як двофакторна автентифікація, використання захищених паролів та регулярне оновлення програмного забезпечення.

Таблиця 3. Динаміка показників мікрокредитування в Україні

Показник	І кв. 2020	ІІ кв. 2020	ІІІ кв. 2020	ІV кв. 2020	І кв. 2021	ІІ кв. 2021	ІІІ кв. 2021	ІV кв. 2021	І кв. 2022	ІІ кв. 2022
Заборгованість за мікрокредитами, млрд грн	14,8	13,2	13,2	13,9	14,8	14,9	15,6	13,1	11,9	10,7
Середня сума кредиту в МФО, грн	4 058	3 686	3 970	4 447	4 269	4 468	4 649	5 030	5 079	3 650
Кількість договорів на мікрокредитування	3410450	2228003	3037243	3283954	3519407	3633229	3694547	3310748	2232300	355646

Джерело: таблицю складено на основі даних [12].

Також сьогодні домогосподарства стають повноправними учасниками фінансового ринку, особливо завдяки доступу до мережі Інтернет, що дає змогу торгувати на валютних і фондових біржах (так званий інтернет-трейдинг). Це викликано тим, що завдяки повсюдному проникненню Інтернету у приватний сектор населення доступ до торгів на біржі став цілком реальним навіть для найнижчих верств населення. А з розвитком мобільного зв'язку з'явилася можливість торгувати не тільки зі стаціонарних пунктів, а й з переносних пристроїв зв'язку.

Посилює розвиток онлайн-інвестування поява у світі та в Україні різного роду цифрових новацій, зокрема агрегаторів електронного фінансового супермаркету, цифрових банків, маркетплейсів онлайн-інвестицій та різного роду фінтех-стартапів, які створюють усі можливості для дистанційного здійснення інвестицій у цінні папери, корпоративні права, банківські метали, іноземну валюту, похідні фінансові інструменти тощо. Під впливом тенденцій цифрової економіки набувають популярності операції на ринку FOREX, ПАММ-рахунки, інвестиції в мікрофінансові організації, пайові інвестиційні та венчурні фонди, а також різного роду альтернативні вкладення (у створення інтернет-магазинів, інтернет-сайтів різної спрямованості, мобільних додатків, пабліків у соцмережах, купівлю криптовалюти та ін.), які приносять пасивний дохід, тому з часом все більше українських громадян цікавляться такими вкладеннями.

Ще до повномасштабної війни в Україні значної популярності набули інвестиції в американський фондовий ринок через фінтех-додатки. З одного боку посилення зацікавленості подібними інструментами є негативним трендом, оскільки спричиняє відтік капіталу за межі країни. Проте в окремих випадках, коли іноземні цінні папери заходились в Україну, то обіг акцій відбувався в країні, і розрахунки проводилися за гривні всередині українського ринку капіталу. При цьому виникнення подібних трендів свідчать про запити інвесторів на інструменти ринку капіталів. Хоча на сьогодні у цьому напрямку зі сторони громадян прослідковується цікавість, а не реальна інвестиційна потреба, однак це дає підстави стверджувати про те, що в Україні зароджується прошарок нового класу інвесторів, культура персонального інвестування та поступова популяризація ринку цінних паперів, які у майбутньому будуть інвестувати й у вітчизняні фондові інструменти, сприяючи поліпшенню інвестиційного клімату та розвитку вітчизняної економіки.

В умовах загострення в Україні коронавірусної пандемії, фінансових криз та економічної нестабільності фінанси домогосподарств функціонували у складних зовнішніх умовах. Однак повномасштабна війна ще більше погіршила фінансове становище більшості домогосподарств та внесла свої корективи у їхню фінансову поведінку, яку науковці здебільшого характеризують як пасивну [1, С. 110], що сформувалась внаслідок політичних, економічних і соціальних негараздів. Адже війна призвела до страшних руйнувань українських міст та сіл, знищення критичної інфраструктури у багатьох громадах та регіонах, мільйонів вимушених переселенців, згорання діяльності та релокації підприємств, особливо малих та середніх. Тому упродовж двох ос-

татніх років у фінансовій поведінці домогосподарств яскраво проявляються аспекти доброчинності та фінансової підтримки.

Хоча культура благодійності активно розвивалася в Україні і до повномасштабного вторгнення, а з його моменту отримала потужний поштовх для подальшого розвитку. Так, у 2022 р., за даними соціологічного дослідження [13], 86% мешканців України стали благодійниками впродовж останнього року, що на 19% перевищує аналогічний показник 2021 р., та на 26% більше, ніж у 2019 р. Впродовж перших чотирьох місяців вторгнення жертвували кошти 65% жителів України. При цьому 33% респондентів жертвували від 1 до 3 тис. грн, 25% — від 3 до 6 тис. грн, 13% — до 10 тис. грн. Натомість, у 2021 році ситуація була такою: 11% мешканців України стверджувати про пожертви у розмірі 200 грн, ще 11% — 500 грн, 9% — 1000 грн.

З початку великої війни загальна сума внесків на потреби Збройних Сил та на підтримку гуманітарних ініціатив сягнула 98,9 мільярда гривень, половину з них українці перерахували на рахунки благодійних фондів. Ця сума включає всі пожертви громадян банківськими переказами, внески приватних компаній та банків. Найбільше переказів зроблено через Монобанк, на рахунки якого переказали 17,2 млрд грн, ПриватБанк — 5 млрд грн, Райффайзен — 300 млн грн та Ощадбанк — 200 млн грн [14].

Під час повномасштабної війни змінилися способи надання фінансової допомоги. В умовах сьогодення кошти найчастіше перераховують на державний рахунок ЗСУ (37% респондентів), особисті банківські картки (32%), передають через волонтерів (27%), благодійні фонди (25%), скриньки для збору допомоги (19%) та шляхом відрахування від придбаного товару (10%). Значно менше використовуються сучасні цифрові канали надходження благодійних внесків: перерахування у платіжному терміналі — 5%; через SMS — 4%; через веб-сайт фандрейзингової платформи — 3%; інші способи (найчастіше "Дія. Е-підтримка", зняття банусів, через мобільні застосунки) — 3%.

На відміну від України, у зарубіжних країнах цифрові канали використовуються дещо активніше в цілях благодійності, про що свідчать такі дані (у відсотках до загальної кількості донорів): Інтернет-магазин, який приносить користь благодійним організаціям (56%), онлайн-розіграш або лотерея (32%), Інтернет-аукціон (22%), жертвування через геймінг (8%) та смарт-спікер (1%). 55% донорів у всьому світі вважають за краще здійснювати благодійність онлайн через кредитну або дебетову картку, 12% воліють здійснювати банківський переказ, 10% напряму / поштою, 10% через PayPal, 8% готівкою, 2% через цифровий гаманець, 2% за допомогою SMS та 1% за допомогою мобільних грошей [15].

Розвиток цифрових технологій у доброчинній діяльності є надзвичайно важливим завданням, адже на відміну від попередніх форматів доброчинства (організація концерту, аукціону чи проведення інших заходів, які передбачають фізичну присутність благодійників) цифрові технології відкривають можливість для участі всіх користувачів мережі, незалежно від їхнього матеріального чи соціального статусу. Благодійні фонди та

організації сьогодні надзвичайно зацікавлені у процесах діджиталізації та прозорості руху фінансових ресурсів. Свідченням цього є значні витрати на цілі впровадження цифрових інструментів (введення CRM, створення та адаптація сайтів), на які припадало до 30% від обсягів грантових надходжень до початку війни [15].

Сучасними цифровими інструментами для благодійності, які останнім часом пропонуються в Україні, є: банківські термінали, які пропонують перерахувати на благодійність заокруглені суми; друковані плакати з NFC-чіпом; інтеграція благодійності в мобільні застосунки (наприклад "Монобанку", поп-ап сповіщення від "Райффайзен Банку"); спеціальні функції для благодійності у соціальних мережах; фандрейзингові платформи. Таким чином сфера благодійності в Україні спрямована не лише на пошук промоції та креативу, а й інноваційних та технологічних рішень для скорочення часу надходження пожертв від донорів до реципієнтів.

На основі узагальнення результатів аналізу змін у фінансовій поведінці домогосподарств в умовах розвитку цифрової економіки в Україні, виявлено такі основні тенденції цього процесу: поступове зниження обсягу готівкових операцій та активне поширення безготівкових розрахунків серед громадян; надання переваги дистанційному формату обслуговування та здійснення фінансових операцій; поступове зростання рівня індивідуалізації споживання фінансових продуктів, підвищення ролі їхньої якості; зростаюче охоплення цифровими та фінансовими технологіями дедалі більшої кількості людей за демографічною, соціальною та територіальною ознаками; активізація та зростання обсягів онлайн-кредитування домогосподарств; застосування інноваційних технологій та сучасних програмних продуктів в управлінні особистими фінансами, реалізації депозитної та інвестиційної активності; розширення сфери застосування цифрових технологій на користь надання благодійних пожертв.

Загалом сучасні фінансові та цифрові технології спричиняють позитивний вплив на фінансову поведінку домогосподарств. Основними перевагами у їх використанні є забезпечення останнім таких можливостей: рівного доступу домогосподарств до сучасних технологій та інновацій у фінансовій сфері; самостійного і швидкого здійснення фінансових операцій; легкого та безперешкодного доступу домогосподарств до фінансової інформації; отримання у зручному форматі сучасних фінансових послуг, які повністю відповідають індивідуальним потребам клієнтів; досягнення ефекту економії часу та фінансових витрат; зміцнення рівня фінансової, інформаційної і кібербезпеки домогосподарств, посилення захисту персональних даних громадян; доступу до зручних каналів комунікації з фінансовими посередниками та іншими економічними агентами; зростання якості пропонуваного домогосподарствам фінансових продуктів та зниження рівня впливу людського чинника.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах розвитку цифрової економіки в Україні та у світі відбувається поступовий перехід домогосподарств на цифровий стиль життя, широко використову-

ючи при цьому сучасні інформаційні технології, банкомати, термінали, мобільні пристрої та застосунки та їх технічні можливості. Сучасні цифрові технології, використовуючись у повсякденному житті громадян, визначають напрями зміни їх фінансової поведінки, формуючи технічне підґрунтя щодо використання конкретних технологій та інструментарію для прийняття фінансових рішень, а також характер їх взаємодії з іншими економічними суб'єктами.

Аналіз змін фінансової поведінки домогосподарств в умовах розвитку цифрової економіки в Україні дав змогу виявити такі основні тенденції цього процесу: поступове зниження обсягу готівкових операцій та активне поширення безготівкових розрахунків серед громадян; надання переваги дистанційному формату обслуговування та здійснення фінансових операцій; поступове зростання рівня індивідуалізації споживання фінансових продуктів, підвищення ролі їхньої якості; зростаюче охоплення цифровими та фінансовими технологіями дедалі більшої кількості людей за демографічною, соціальною та територіальною ознаками; активізація та зростання обсягів онлайн-кредитування домогосподарств; застосування інноваційних технологій та сучасних програмних продуктів в управлінні особистими фінансами, реалізації депозитної та інвестиційної активності; розширення сфери застосування цифрових технологій на користь надання благодійних пожертв.

Зростання активності домогосподарств в організації та управлінні власними фінансами на базі інноваційних технологій визначається не лише готовністю користуватися ними, а й оволодінням основами цифрової та фінансової грамотності, що формують відповідні знання, навички та компетенції, які підкріплені вмінням втілювати їх у реальному житті. Лише тоді домогосподарства зможуть успішно застосовувати у повсякденному житті різноманітні фінансові технології, успішно користуватися ними для прийняття грамотних фінансових рішень, дотримуватись правил конфіденційності і захисту інформації, обирати найбільш прийнятні методи управління ризиками та захисту від фінансових загроз у повсякденному житті. Усі ці аспекти формують цікаві і перспективні напрями для подальших наукових досліджень.

Література:

1. Качула С.В., Лисяк Л.В., Терещенко Т.Є. Фінансова поведінка домогосподарств регіонів України як підґрунтя забезпечення їх стійкості в умовах економічної нестабільності. Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 2 (82). С. 108—115.
2. Леонов В.В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз. Український соціум. 2007. № 3 (20). С. 63—76.
3. Структура сукупних витрат домогосподарств (1999—2021). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvvg/ssv/arh_ssv_u.htm (дата звернення 27.08.2023).
4. Digital in Ukraine. Data Reportal. URL: <https://datareportal.com/digital-inukraine?rq=Ukraine> (дата звернення 27.08.2023).
5. Воєнний рік: безготівкові операції — у пріоритеті в українців. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/>

voyennyi-rik-bezgotivkovi-operatsiyi--u-prioriteti-v-ukrayintsiv (дата звернення: 06.08.2023).

6. Звіт з оверсайту інфраструктур фінансового ринку за 2022 рік / Національний банк України. 2022. 36 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-z-oversayta-infrastruktur-finansovogo-rinku-za-2022-rik> (дата звернення: 03.08.2023).

7. Digital в Україні 2022: тренди українського інтернету та вплив війни. CASES. URL: <https://cases.media/article/digital-v-ukrayini-2022-trendiukrayinskogo-internetu-ta-vpliv-viini> (дата звернення 26.08.2023 р.).

8. Digital Economy Compass 2021. Statista. URL: <https://www.statista.com/study/105653/digital-economy-compass/#professional> (дата звернення 17.08.2023 р.).

9. Стеценко Б. С., Бірюк С. О., Левченко К. М. Діджиталізація фінансового ринку у контексті поствоєнного відновлення України. Ефективна економіка. 2023. № 7. URL: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.6> (дата звернення: 23.08.2023).

10. Попело О. В., Холявко Н. І., Дубина М. В., Тарасенко А. В. Вплив інноваційно-інформаційних технологій фінансових установ на трансформацію фінансової поведінки домогосподарств. Проблеми економіки. 2022. № 1 (51). С. 105—112.

11. Майбутнє кредитування онлайн: перспективи та очікування. URL: <https://creditspot.com.ua/online-kredit/> (дата звернення: 21.08.2023).

12. Війна майже вбила мікрокредити: сума виданих МФО позик впала у 12 разів. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/half-alive-mfo> (дата звернення: 21.08.2023).

13. Карманська Ю. За час повномасштабної війни суми пожертв українців зросли в дев'ять разів — дослідження. URL: <https://forbes.ua/news/za-chas-povnomasshtabnoi-viyni-sumi-pozhertv-ukrainsiv-zrosli-v-devyat-raziv-doslidzhennya-09082022-7571> (дата звернення: 18.08.2023).

14. Жарикова А. З початку війни на потреби ЗСУ та благодійність зібрали майже 100 млрд: топ фондів та банків. Економічна правда. 2023. 29 травня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/29/700615/> (дата звернення: 18.08.2023).

15. Глобальні тренди благодійності: чим примітна Європа. URL: <https://euprostir.org.ua/practices/154863> (дата звернення: 22.08.2023).

16. Нікель Н. Як хайтек використовують для благодійності: український досвід. URL: <https://ain.ua/2022/10/22/blagochynnist/> (дата звернення: 22.08.2023).

References:

1. Kachula, S.V., Lysyak, L.V. and Tereshchenko, T.E. (2023), "Financial behavior of households in the regions of Ukraine as a basis for ensuring their stability in conditions of economic instability", *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, vol. 2 (82), pp. 108—115.

2. Leonov, V.V. (2007), "Motivational factors of the financial behavior of the population of Ukraine: an empirical analysis", *Ukrainskyi sotsium*, vol. 3 (20), pp. 63—76.

3. State Statistics Service (2021), "Structure of total household expenses (1999—2021)", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvvg/ssv/arh_ssv_u.htm (Accessed 27 August 2023).

4. Data Reportal (2023), "Digital in Ukraine", available at: <https://datareportal.com/digital-in-ukraine?rq=Ukraine> (Accessed 27 August 2023).

5. National Bank of Ukraine (2023), "Wartime: non-cash transactions are a priority for Ukrainians", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/voyennyi-rik-bezgotivkovi-operatsiyi--u-prioriteti-v-ukrayintsiv> (Accessed 03 August 2023).

6. National Bank of Ukraine (2023), "Oversight Report of Infrastructure Financial Market for 2022", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-z-oversayta-infrastruktur-finansovogo-rinku-za-2022-rik> (Accessed 03 August 2023).

7. CASES (2023), "Digital in Ukraine 2022: Ukrainian Internet trends and the impact of the war", available at: <https://cases.media/article/digital-v-ukrayini-2022-trendiukrayinskogo-internetu-ta-vpliv-viini> (Accessed 26 August 2023).

8. Statista (2023), "Digital Economy Compass 2021", available at: <https://www.statista.com/study/105653/digital-economy-compass/#professional> (Accessed 17 August 2023).

9. Stetsenko, B. S., Biryuk, S.O. and Levchenko, K.M. (2023) "Digitalization of the financial market in the context of the post-war reconstruction of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 7, available at: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1841> (Accessed 23 August 2023).

10. Popelo, O. V., Kholyavko, N. I., Dubyna, M. V. and Tarasenko A. V. (2022), "The impact of innovative information technologies of financial institutions on the transformation of the financial behavior of households", *Problemy ekonomiky*, vol. 1 (51). pp. 105—112.

11. Credit Spot (2023), "The future of online lending: prospects and expectations", available at: <https://creditspot.com.ua/online-kredit/> (Accessed 21 August 2023).

12. Opendatabot (2022), "The war almost killed microcredits: the amount of loans issued fell 12 times", available at: <https://opendatabot.ua/analytics/half-alive-mfo> (Accessed 21 August 2023).

13. Karmanska, Yu. (2022), During the full-scale war, the amount of donations of Ukrainians increased ninefold — research, available at: <https://forbes.ua/news/za-chas-povnomasshtabnoi-viyni-sumi-pozhertv-ukrainsiv-zrosli-v-devyat-raziv-doslidzhennya-09082022-7571> (Accessed 18 August 2023).

14. Zharykova, A. (2023), "Since the beginning of the war, almost 100 billion have been collected for the needs of the Armed Forces and charity: top funds and banks", *Ekonomichna pravda*, 29 May, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/29/700615/> (Accessed 18 August 2023).

15. Europeanspace (2020), "Global trends in charity: what makes Europe remarkable", available at: <https://euprostir.org.ua/practices/154863> (Accessed 22 August 2023).

16. Nickel, N. (2022), "How high-tech is used for charity: Ukrainian experience", available at: <https://ain.ua/2022/10/22/blagochynnist/> (Accessed 22 August 2023).

Стаття надійшла до редакції 30.08.2023 р.